

УДК 327.56: 351.746.1 [(474)+(4-17)]

ГЕОПОЛІТИЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ РЕГІОНУ БАЛТІЙСЬКОГО МОРЯ

Божко С. О.

Кандидат політичних наук, науковий співробітник науково-дослідної частини Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. Після завершення «холодної війни» регіон Балтики пережив значні геополітичні зміни. Внаслідок розпаду Радянського Союзу три прибалтійські республіки – Литва, Латвія та Естонія – здобули свою незалежність. Вплив Росії в регіоні став значно меншим порівняно із роллю, яку відігравав СРСР. У першій половині 1990-х років прибалтійські країни і Польща проголосили зовнішньополітичний курс на приєднання до ЄС і НАТО; на початку XXI століття чотири постсоціалістичні країни досягли цієї стратегічної мети. Для Швеції і Фінляндії 1990-ті роки і початок XXI століття стали періодом поступового відходу від політики нейтралітету і перегляду своєї ролі в регіоні Балтійського моря. Завершення «холодної війни» стимулювало нові процеси розвитку і поглиблення регіонального співробітництва, особливо між східною і західною частинами регіону Балтійського моря. В статті розглянуто сучасне геополітичне положення регіону Балтійського моря в історичній ретроспективі. Використано метод геополітичного аналізу, який дозволив, по-перше, з'ясувати деякі закономірності в історичному розвитку міжнародних відносин у регіоні Балтійського моря і в політиці регіональних держав, а, по-друге, встановити вплив географічних факторів на міжнародно-політичні процеси в означеному регіоні. Географічне сусідство, важливість Балтійського моря як транспортного шляху для більшості країн регіону виступають факторами взаємозалежності. В умовах зміненої геополітичної конфігурації регіону багато держав сьогодні знаходяться в стадії осмислення і моделювання своєї нової геополітичної ролі.

Ключові слова: регіон Балтійського моря, Скандинавія, геополітичне положення, концепція регіонального будівництва, транспортний шлях, конфлікт, співробітництво.

Постановка проблеми. Після завершення міжблокового протистояння часів «холодної війни» Балтика зазнала значних геополітичних змін. Внаслідок дезінтеграційних процесів у Радянському Союзі кінця 1980-х – початку 1990-х років три прибалтійські країни – Литва, Латвія та Естонія – здобули свою незалежність. Вплив Росії в регіоні є значно меншим порівняно із роллю, яку відігравав СРСР. У першій половині 1990-х років прибалтійські країни і Польща проголосили зовнішньополітичний курс на приєднання до ЄС і НАТО; на початку XXI століття чотири постсоціалістичні країни досягли цієї стратегічної мети. Для Швеції і Фінляндії 1990-ті роки і початок XXI століття стали періодом поступового відходу від політики нейтралітету і перегляду своєї ролі в регіоні Балтійського моря. Спостерігається збільшення політичного і економічного впливу ФРН на Балтиці.

Завершення «холодної війни» стимулювало нові процеси розвитку і поглиблення регіонального співробітництва, особливо між східною і західною частинами регіону Балтійського моря.

Вищезазначені процеси потребують, на нашу думку, наукового осмислення і аналізу, зокрема геополітичного. Геополітичний аналіз дозволить, по-перше, з'ясувати деякі закономірності в історичному розвитку міжнародних відносин у регіоні Балтійського моря

і в політиці регіональних держав, а, по-друге, встановити вплив географічних факторів на міжнародно-політичні процеси в означеному регіоні.

Стан наукової розробки проблеми. Геополітичне та геостратегічне положення регіону Балтійського моря розглядається в працях К. Арчера [1], К. Вальбека [2], К. Воронова [3; 4], І. Дьорфера [5], Е. Берга [6], Т. Міл'яна [7], Й. В. Палекіса [8], А. Пухелойнена [9] та інших науковців. Їх дослідження базуються на визнанні базових законів і категорій геополітики. Тема Прибалтики як «геополітичної жертви» є присутньою майже в усіх роботах. Всі дослідники визнають прибалтійські країни як периферійну, проміжну і транзитну зону між Сходом та Заходом.

Важливе значення має геополітичний аналіз Балтійського регіону в історичній ретроспективі, що був проведений фінським дослідником А. Пухелойненом. Вчений виділив деякі загальні тенденції геополітичної історії Балтики. Так, зокрема, основні геополітичні зміни в Балтійському регіоні були тісно пов'язані з розпадом або занепадом великих держав; морські держави протягом всієї історії грали важливу роль, але контроль над Балтійським морем базувався головним чином на контролі його берегів [9, с. 44-45].

Спільним для вищезгаданих авторів є визначення прибалтійських країн як певної берегової зони – Rimland – за яку йде боротьба великих держав. Тут дослідники зберігають вірність класичним настановам геополітики. На іншу думку, це положення треба піддати критичному переосмисленню. Балтійський регіон має можливості стати навпаки зоною позитивної взаємозалежності і співробітництва морських та сухопутних держав. Про це свідчить хоч поки що малий, але досить успішний досвід залучення Росії до регіонального співробітництва. Останньої думки, зокрема, дотримуються автори концепції регіонального будівництва (О. Вевер [10], П. Йонніємі [11], І. Нойманн [12] та ін.), яка з'явилась на початку 1990-х років. Автори концепції запропонували нове рішення питання про основи світової геополітики. Якщо традиційні концепції, пояснюючи існування геополітичних полів, в першу чергу підкреслювали їх внутрішню замкнутість, то в основу нової концепції покладена ідея про створення транснаціональних об'єднань та формування меж та складу регіону не на основі конфесійної, історичної або культурної приналежності, а на основі залучення суб'єкта в процеси загальноєвропейського будівництва. Органічним доповненням до концепції регіонального будівництва є дослідження російської вченої І. Бєлгородової. Вона стверджує про великі можливості взаємодії цивілізацій на просторі регіону Балтійського моря [13].

До основних недоліків концепції регіонального будівництва можна віднести відсутність методу вимірювання рівня колективної ідентичності і спільних інтересів; останнє є необхідним для пояснення динаміки їх змін. Крім того, сумнівною є аналогія, що проводиться авторами концепції регіонального будівництва з концепцією національного будівництва; нація будується на основі держави на певній підвладній території, але регіонабудівництво не передбачає створення нової держави і тим більше не відбувається в межах існуючої юрисдикції.

Основні результати дослідження. Починаючи з XIII ст. Балтійське море було зоною конфлікту між Сходом і Заходом. Конфлікти мали своїм корінням різні економічні і військові інтереси не тільки прибережних країн, але й зовнішніх сил. З геополітичної точки зору, на думку А. Пухелойнена, балтійська історія останніх п'яти століть була позначена протиборством двох геополітичних течій. По-перше, балтійські держави намагались закрити Датські протоки і зробити Балтійське море *mare clausum*, закритим морем, для того щоб збільшити свій вплив у регіоні. По-друге, західноєвропейські морські держави прагнули тримати Датські протоки відкритими для того, щоб перетворити Балтійське море у

mare liberum, відкрите море, і розширити свою присутність на його просторах. Вони мали на меті забезпечити власну свободу руху з та до Балтійського моря та заборонити прохід для своїх опонентів [9, с. 43].

З XII по XVI ст. Швеція, Данія і Ганзейська Ліга контролювали морський рух на всьому просторі Балтійського моря, а також доступ до нього. Ганзейські міста намагалися зробити Балтику mare clausum. У другій половині XV ст. Росія боролася з Ганзейською Лігою, при чому інтереси Росії співпадали з інтересами Голландії, обидві намагались перетворити Балтійське море у mare liberum – вільну торгівельну зону. Протягом XVII ст. ситуацію на морі контролювала Голландія. Росія володіла гегемонією на Балтиці у XVIII – першій половині XIX ст. В другій половині XIX ст. на арену виходить Німеччина і контролює море до початку Першої світової війни, намагаючись зробити його mare clausum. У міжвоєнний період Німеччина та Радянський Союз – прибічники ідеї mare clausum – конкурували в регіоні в умовах послаблення інтересів і позицій Великої Британії. З кінця Другої світової війни і до 1990-рр. Радянський Союз був лідером на Балтійському морі. Хоча на балтійській арені з'явився новий актор – США, який через НАТО мав свої стратегічні інтереси в регіоні. США чинили противагу радянській політиці mare clausum і взяли на себе роль Німеччині у стримуванні радянського і потім російського впливу. Балтійський регіон став частиною північноєвропейського балансу сил у якості північної частини кордону між сферами впливу НАТО та ОВД. З розвитком військово-повітряних сил і ракетних технологій Балтійське море приєднали до стратегічного району, що складався з Кольського півострову і Північної Норвегії [9, с. 43-44].

Таким чином, аналіз геополітичної ролі регіону Балтійського моря в історичній ретроспективі дозволяє зробити наступні висновки. По-перше, основні геополітичні зміни в Балтійському регіоні були тісно пов'язані з розпадом або занепадом великих держав. По-друге, до XX ст. геополітичні інтереси прибережних та інших держав в регіоні мали переважно економічний характер. В XX ст. до закінчення холодної війни домінуючий вплив на геополітику Балтики мали воєнні міркування. В 1990-рр. та на початку XXI ст. все більшого значення набуває економічна діяльність. По-третє, протягом всієї історії морські держави грали важливу роль, але контроль над Балтійським морем базувався головним чином на контролі його берегів. Центральна роль Датських проток як воріт до Балтійського моря та фактору, що визначав його закритість або відкритість, зменшилась, але у воєнному контексті протоки зберігають своє геостратегічне значення. Тим не менш, жодна з держав не наважується змінити їх статус як воріт до mare liberum [9, с. 45].

Історія свідчить, що найважливішим географічним центром, що здійснював вплив на політику держав регіону та позарегіональних великих держав, є Балтійське море як важливий транспортний шлях, що в залежності від історичного періоду набував переважно економічного або воєнного значення.

Регіон Балтійського моря являє собою геополітичний регіон і є частиною геостратегічного Північноатлантичного регіону (ПАР). ПАР, незважаючи на своє периферійне розташування, традиційно грає провідну роль у «великій політиці». Це пояснюється, перш за все, його важливим стратегічним місцезнаходженням. ПАР є транзитним районом між Європою, з одного боку, і Північною Америкою, з іншого. Практично всі великі держави: США і Канада (на заході), Велика Британія і Німеччина (на південному заході і півдні), Росія (на північному сході) ніби оточують цей регіон, а в центрі ПАР знаходяться країни Північної Європи (Данія, Ісландія, Норвегія, Швеція, Фінляндія), котрі розташовані на Скандинавському і Ютландському півостровах і на суміжних островах [3, с. 29].

В цілому спостерігається відносне зниження значущості ПАР. Це відбулось через припинення воєнно-політичного протистояння США/НАТО – СРСР/ОВД (змагання в гонці

озброєнь ВМС між СРСР і США було центральним елементом «холодної війни» з початку 1960-х і до кінця 1980-х рр.), а також завдяки зростанню впливу інших геостратегічних суб'єктів, перш за все Азіатсько-Тихоокеанського регіону і регіону Південно-Східної Азії [3, с. 30].

Розпад біполярної системи міжнародних відносин призвів до змін геополітичної конфігурації на Півночі Європи. Важливими передумовами таких змін стало виникнення трьох нових незалежних держав у Східній Прибалтиці – Естонії, Латвії і Литви, та – як наслідок цього – нові просторові межі Росії в регіоні Балтійського моря. «Стиснення» геополітичного простору бувшої наддержави і підрив її геополітичного статусу призвели до виникнення певної зони напруженості в східній частині регіону Балтійського моря.

Росія втратила військово-морські бази в містах Палдіск, Таллінн, Рига, Лієпая і Клайпеда. Прибалтійський субрегіон був також важливою зоною протиповітряної оборони з розгалуженою системою раннього попередження, декількома аеродромами і системою управління, контролю, зв'язку і розвідки [9, с. 55].

На воєнну безпеку східної частини регіону Балтійського моря безпосередньо впливають чотири ключові геостратегічні зони: Польща, Фінська затока з Аландськими островами і Південною Фінляндією; м. Санкт-Петербург і суміжні з ним території та Датські протоки.

Історія свідчить, що чим більш напруженими є відносини між Росією і державами, котрі контролюють територію Польщі, Фінську затоку і Датські протоки, тим більш зацікавленою є Росія в контролі над Естонією, Латвією і Литвою. Фінська затока і Датські протоки мають значення переважно з точки зору воєнно-морської стратегії, а безпека Санкт-Петербургу головним чином пов'язана з військово-повітряними та сухопутними стратегічними аспектами [9, с. 57].

Також важливою для Росії в геостратегічному контексті є Калінінградська область. Анклав є форпостом ведення військового спостереження та розвідки як у мирний час, так і під час напруженої міжнародної ситуації. У воєнний час стратегічна роль цього району може кардинально зменшитися у випадку його ізоляції – це залежатиме від розвитку ситуації на театрі воєнних дій [9, с. 59].

Регіон Балтійського моря сьогодні є об'єктом постійної уваги США. Особливе воєнно-стратегічне значення для Сполучених Штатів мають прибалтійські країни і Польща, котрі є сусідами стратегічного суперника Вашингтона – Москви.

Малі держави завжди були об'єктом зацікавлення держав великих, особливо якщо перші займали важливе геополітичне положення. Якщо ж певна мала держава безпосередньо межує з однією з великих держав, це особливо підвищує інтерес до неї великої держави-опонента. На думку О. Кнудсена, з теоретичної точки зору, велика держава-опонент в останньому випадку може реалізовувати два варіанти політики. По-перше, вона може утримуватися від будь-яких спроб втручатися у відносини між малою державою та великою державою-сусідом, щоб не загострювати стосунки з останньою. Історичним прикладом такої політики є відносини у трикутнику США – Фінляндія – СРСР протягом «холодної війни». По-друге, велика держава-опонент може проводити більш рішучу політику, наприклад, шляхом декларації своєї підтримки малої держави, що межує з іншою великою державою. Таким чином, держава-опонент намагається стримати експансіонізм свого суперника і можливо використати територію малої держави для інтервенції проти іншої великої держави. Причому держава-опонент заявляє, що загроза незалежності малої держави буде сприйматися як акт війни проти неї самої. В перші роки «холодної війни» така політика США проти Греції та Туреччини була концептуально оформлена в доктрині Тру-

мена та отримала назву «розширене стримування». Прикладами політики «розширеного стримування» трохи пізніше стали політика США із захисту Західної Європи та відповідно політика СРСР по захисту Східної Європи [14, с. 13-15].

В умовах постбіполярного світу США продемонстрували свою підтримку малим державам регіону Балтійського моря шляхом сприяння вступу Польщі і трьох прибалтійських країн у НАТО. США зацікавлені у збереженні нового розподілу сил у регіоні Балтійського моря, у стабільності нової системи міждержавних відносин, в якій політичний вплив Росії на інші країни регіону є обмеженим. Сполучені Штати у значній мірі є чинником збереження нового статус-кво; ця держава є єдиним актором, що здатен на рівних протидіяти військово-політичному тиску Росії в регіоні Балтійського моря. Інакше кажучи, сьогодні США відіграють роль стратегічного посередника у відносинах країн регіону з Росією і гаранта їхньої безпеки. Роль гаранта формально закріплена у статті V Північноатлантичного договору НАТО [15].

Як було зазначено вище, поява нових незалежних держав Балтії – Естонії, Латвії і Литви – значно змінило геополітичну картину регіону Балтійського моря. Вони стали транзитним районом між Заходом і Сходом. Скандинавські країни, які до цього на мали зон переважаючого впливу, отримали країни Балтії в якості своєї периферії, котра вимагає постійного політичного піклування і дипломатичної підтримки, значної економічної допомоги й інвестицій, гуманітарних поставань, передачі технологій і т. д.

Балтійська політика Заходу спрямована на закріплення теперішньої ситуації, створення тут своєрідного «заслону безпеки» на кордоні з «непередбачуваним сусідом» і певного «торгівельного моста» на шляху до великого східного ринку [3, с. 31].

Нові умови стимулювали в постсоціалістичних країнах регіону Балтійського моря процеси активного геополітичного моделювання, що проводиться як політиками, так і науковою спільнотою.

В геополітичній думці Естонії можна в цілому виділити три версії майбутнього місця країни в світі. Ряд вчених (наприклад, Е. Берг) розглядають Естонію як прикордонну державу, останній форпост західної цивілізації [6]. На думку інших (М. Лауристін, П. Віхалемм), Естонія може стати державою-містком між Заходом та Сходом. У відповідності з цією моделлю, Росія та Естонія розглядаються як партнери, чий інтереси полягають у торгівлі через естонські порти [16]. Нарешті, згідно з третім поглядом, що найбільш активно лобіюється естонськими євроскептиками (К. Лейто), Естонія має стати автократичною, самодостатньою і незалежною економічно і політично країною [6, с. 15-16].

Просторова самоідентифікація Литви сьогодні відрізняється від її географічного положення. Так, географічно Литва знаходиться в східній Прибалтиці. Але Литва вважає себе як прибалтійською, так і центральноєвропейською державою. Литовський вчений Ю. Палекіс зазначає, що традиційно Литва мала більш тісні стосунки з континентальною Європою, ніж інші прибалтійські країни. Європейськими партнерами Литви були Польща, Німеччина, Чехословаччина, Австрія і навіть Італія [8, с. 120]. Сто років тому ніхто навіть не вважав Литву «балтійською країною». Історично Литва століттями була тісно пов'язана з Польщею і Східною Європою між Балтійським та Чорним морями [17, с. 328].

Геополітичне положення Латвії має подібні з Литвою і Естонією характеристики. Особливістю Латвії є її найвищі транзитні можливості порівняно з двома іншими прибалтійськими країнами.

Інша країна регіону Балтійського моря Польща під час існування Литовсько-Польського королівства називала себе «землею між морями», тобто між Балтійським та Чорним морями. Цей імідж до сих пір залишається в польській національній ідентичності.

Польща виступає для Росії, Естонії, Латвії і Литви суходільними транспортними воротами до Німеччини та інших західноєвропейських країн. Магістральні залізничні дороги і автомобільні комунікації мають велике міжнародне транспортно-економічне і стратегічне значення. Через Гданськ, Щецин та інші балтійські порти Польща має вихід в Атлантичний та інші океани. Через Польщу також проходять шляхи водних сполучень між Балтійським і Чорними морями [18, с. 215].

Фінляндія має спільний кордон з Росією довжиною приблизно 1600 кілометрів. Цей факт наближення до «зони нестабільності», а також негативний історичний досвід фінсько-російських стосунків роблять Фінляндію зацікавленою у залученні Росії до регіонального співробітництва з метою формування «позитивної взаємозалежності», що знизить загрозу можливого протистояння у майбутньому.

Важливою рисою воєнно-географічного положення Швеції є її розташування на межі вод Балтійського і Північного морів, у зоні проток, що з'єднують ці моря. Балтійські протоки відкривають їй вихід до Світового океану [19, с. 192]. Швецію відділяють від Росії Балтійське море, Фінляндія і прибалтійські країни. З військово-стратегічної точки зору, це розглядається Стокгольмом як перевага. Допомога Швеції прибалтійським країнам в оснащенні та розбудові їхніх збройних сил, боротьбі із загрозами в сфері «м'якої» безпеки націлена на створення зони стабільності на східних берегах Балтійського моря, а також певного стратегічного буферу.

Данія має дещо подібне до Швеції геополітичне розташування. Данія займає вигідне воєнно-географічне положення, яке дозволяє їй здійснювати контроль над морськими комунікаціями, які ведуть із Балтійського в Північне море і Атлантичний океан [19, с. 198]. Данія також є зручною тиловою базою для збройних сил, які діють на узбережжі Балтійського моря [20, с. 26]. Віддаленість від Росії та членство в НАТО робить Данію, на думку датських воєнних аналітиків, більш забезпеченою від можливої агресії зі сходу. Участь Данії в співробітництві в регіоні Балтійського моря визначається економічними інтересами і необхідністю мати стабільний мир на східних кордонах ЄС.

Данія, як і Німеччина, може використати, на думку І. Нойманна, проникнення в регіон Балтійського моря для встановлення нових контактів, що можуть бути важливими для лобювання своїх інтересів у Брюсселі [12, с. 68].

Закінчення «холодної війни» та процес воз'єднання Німеччини, а, відтак, і переосмислення нею своєї ролі у світі збіглися у часі.

Під час міжблокового протистояння географічний регіон Балтії («Ostseeraum») не займав центрального місця в просторовій самоідентифікації як Федеративної Республіки Німеччини (ФРН), так і Німецької Демократичної Республіки (НДР). Цей регіон, з одного боку, розглядався переважно як арена воєнно-стратегічного протистояння між Сходом та Заходом і сприймався німецькою політичною елітою в геостратегічних термінах. Іншим чинником, що розмежовував дві Німеччини та Балтійський регіон було те, що для німців «Скандинавія» – до неї вони відносили Данію, Фінляндію, Норвегію і Швецію – була іншою, окремою системою соціально-економічних координат, системою в центрі якої знаходився принцип «соціальної солідарності». ФРН же слідувала американській моделі, що базувалась на інтересах окремого індивіда, а НДР йшла комуністичним шляхом.

Таким чином, Балтійський регіон для німців протягом «холодної війни» був окремим і відмінним геополітичним і соціально-економічним простором. Таке сприйняття «Остзерауму» німцями почала частково змінюватися в останні роки «холодної війни», пов'язані з розпадом Радянського Союзу, отриманням незалежності прибалтійськими країнами та об'єднанням самої Німеччини.

Після закінчення «холодної війни» в умовах глобалізації, коли «соціальна солідарність» розглядається як недолік національної економіки, Німеччина ще більше відійшла від скандинавської моделі. Що ж стосується геополітичної системи координат, що виводувалась в свідомості німецької політичної еліти, то після розпаду Ялтинсько-Потсдамської системи вона теж змінилась.

В кінці 1980-х – на початку 1990-х років Німеччина в міжнародному середовищі ідентифікувала себе в двох системах координат: по-перше, в системі трансатлантичного партнерства та західної орієнтації («Westbindung»), по-друге, це усвідомлення себе як твердого стовпа та рушійної сили європейської інтеграції в рамках Європейських Співтовариств. В жодній з цих систем координат статус Німеччини як прибережної держави Балтійського моря і потенційного актора на балтійському просторі не відігравав значної ролі. Така ситуація частково трансформувалась з приєднанням Фінляндії і Швеції до ЄС та з наближенням прибалтійських країн до членства в ЄС і НАТО. Таким чином, країни Балтійського регіону стали частиною тієї європейської архітектури, в якій Німеччина ототожнювала і себе.

Іншою тенденцією, що свідчила про «балтизацію» Німеччини, став розвиток транс-кордонного співробітництва між німецькими землями Шлезвіг-Гольштейн і Мекленбург-Верхня Померанія та прибережними (відносно Балтійського моря) регіонами інших країн Балтики [21, с. 7-9].

На сьогоднішньому етапі поки що залишається невизначеним, чи зможе таким же чином – шляхом залучення до регіоналізації на Півночі Європи – трансформуватися геополітична свідомість всієї німецької політичної еліти. Іншими словами, чи переміститься Німеччина на Схід у системі координат «Схід-Захід» для того, щоб ідентифікувати себе як все більше і більше центрально-(на противагу західній)-європейська держава.

Фактом все ж таки є те, що Німеччина належить до атлантичної спільноти безпеки і суто європейський напрям її політики залишається домінуючим. На нашу думку, можна погодитись з припущенням німецького дослідника М. Альберта, який вважає, що, виходячи з сучасної ситуації, по-перше, балтійський вимір політики Німеччини буде розвиватись як похідний, або допоміжний, до загального контексту відносин Німеччина – ЄС, а, по-друге, буде продовжуватись геополітична переорієнтація північних земель Німеччини в бік Балтійського регіону, формуючи у такій спосіб окрему підсистему координат. Про те, яким чином будуть співвідноситися ці дві тенденції – конкурувати чи доповнювати одна одну – поки що, з точки зору М. Альберта, сказати важко [21, с. 10].

Звичайно, участь німецьких земель у регіональному співробітництві на Балтиці в інтересах Берліна, оскільки становить один з інструментів поширення свого впливу в Північній Європі. Англійський дослідник Е. Б. Декснїс навіть пророкує загрозу поширення німецького впливу після вступу прибалтійських країн до ЄС [22, с. 98-100].

Висновки. Таким чином, геополітичний аналіз дозволив, по-перше, з'ясувати деякі закономірності в історичному розвитку міжнародних відносин у регіоні Балтійського моря і в політиці регіональних держав, а, по-друге, встановити вплив географічних факторів на міжнародно-політичні процеси в означеному регіоні.

Географічне сусідство, важливість Балтійського моря як транспортного шляху для більшості країн регіону виступають факторами взаємозалежності. В умовах зміненої геополітичної конфігурації регіону багато держав сьогодні знаходяться в стадії осмислення і моделювання своєї нової геополітичної ролі.

Список використаної літератури

1. Archer C. Nordic Swans and Baltic Cygnets / C. Archer // *Cooperation and Conflict*. – March 1999. – Vol. 34, No. 1. – P. 47-71.
2. Wahlbäck K. Baltikums säkerhet när EU och NATO utvidgas: En Debatsserie från Försvarsdepartementet / K. Wahlbäck. – Stockholm: Försvarsdepartementet, 1997. – 29 s.
3. Воронов К. В. Россия в североатлантическом регионе: цена сближения / К. В. Воронов // *Мировая экономика и международные отношения*. – 1997. – № 7. – С. 28-39.
4. Воронов К. В. Страны Северной Европы и новая трансформация системы европейской безопасности в постбиполярный период / К. В. Воронов // *Северная Европа. Проблемы истории*. / РАН; Институт всеобщей истории / О. В. Чернышева (отв. ред.). – Вып. 3. – М. : Наука, 1999. – С. 265-284.
5. Dörfer I. The Nordic Nations in the New Western Security Regime / I. Dörfer. – Washington: The Woodrow Wilson Center Press, 1997. – 103 p.
6. Berg E. Writing Post-Soviet Estonia onto the World Map / E. Berg. COPRI Working Paper 32/2000. – Copenhagen: COPRI, 2000. – 25 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.copri.dk/publications>.
7. Miljan T. East vs. West: Political and Military Strategy and the Baltic Littoral / T. Miljan // *Journal of Baltic Studies*. – Vol. XII, No. 3, 1981. – P. 209-213.
8. Paleckis J. V. Aspects of Foreign Policy Orientation in the Baltic Sea States: Experience of Lithuania / J. V. Paleckis // *The Baltic States at Historical Crossroads: Political, Economic and Legal Problems in the Context of International Cooperation on the Doorstep of the 21st Century. A Collection of Scholarly Articles* / ed. by Jundis T. – Riga: Academy of Sciences of Latvia, 1998. – P. 107-127.
9. Puheloinen A. Russia's Geopolitical Interests in the Baltic Area / A. Puheloinen // *Finnish Defense Studies* (12). – Helsinki: National Defense College, 1999. – 156 p.
10. Wæver O. The Baltic Sea: A region after post-modernity / O. Wæver // *Neo-nationalism or regionality? The restructuring of political space around the Baltic rim* / ed. by Joenniemi P. – Stockholm: NordREFO, 1997. – P. 293-342.
11. Joenniemi P. Regionalization in the Baltic Sea Area: Actors and Policies / P. Joenniemi // *Cooperation in the Baltic Sea Region* / edited by Joenniemi P. – Washington: Taylor & Francis, 1993. – P. 161-178.
12. Neumann I. A Region-Building Approach to Northern Europe / I. Neumann // *Review of International Studies*. – 1994, Vol. 20. – P. 53-74.
13. Белобородова И. Н. «Северное измерение» в Европе: поиски геоцивилизационных координат / И. Н. Белобородова // *Полис*. – 2000. – № 4. – С. 163-166.
14. Knudsen O. Analyzing Small-State Security: The Role of External Factors / O. Knudsen // *Small States and the Security Challenge in the New Europe* / ed. by Bauwens W., Clesse A., Knudsen O. // *Brassey's Atlantic Commentaries*, no.8. – London : Brassey's, 1996. – P. 3-20.
15. The North Atlantic Treaty, Washington D.C., 4 April 1949 // *NATO Handbook*. – Brussels: NATO Office of Information and Press, 2001. – P. 527-530.
16. Lauristin M., Vihalemm P. Recent Historical Developments in Estonia: Three Stages of Transition (1987-1997) / M. Lauristin, P. Vihalemm // *Return to the Western World: Cultural and Political Perspectives on the Estonian Post-Communist Transition* / ed. by M. Lauristin, P. Vihalemm et al. – Tartu: Tartu University Press, 1997: цитовано по Berg E. Вказана праця.

17. Rebas H. Barriers to Baltic Cooperation – Opportunities for Surmounting Them / H. Rebas // The Baltic States at Historical Crossroads: Political, Economic and Legal Problems in the Context of International Cooperation on the Doorstep of the 21st Century. A Collection of Scholarly Articles. / Ed. by Jundis T. – Riga: Academy of Sciences of Latvia, 1998. – P. 319-335.
18. Будкевич С. Польша: военно-географический и военно-статистический очерк с приложением карты / С. Будкевич. – М.: Высший Военный Редакционный Совет, 1924. – 224 с.
19. Политическая и военная география: Учебное пособие. – М.: Воениздат, 1980. – 480 с.
20. Алхименко А. П. Военно-морская география / А. П. Алхименко / Отв. ред. О. А. Мрыкин. – Ленинград: Военно-морская академия им. Гречко А. А., 1979. – 323 с.
21. Albert M. From Territorial to Functional Space: Germany and the Baltic Sea Area / M. Albert / COPRI Working Paper 39/2001. – Copenhagen: COPRI, 2000. – 19 p. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.copri.dk/publications>.
22. The Baltic States at Historical Crossroads: Political, Economic and Legal Problems in the Context of International Cooperation on the Doorstep of the 21st Century. A Collection of Scholarly Articles / ed. by Jundis T. – Riga: Academy of Sciences of Latvia, 1998. – 787 p.

GEOPOLITICAL POSITION OF THE BALTIC SEA REGION

Bozhko S. O.

Candidate of Political Science, Research Fellow at Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Abstract. *After the end of the «cold war» the Baltic Sea region has experienced significant geopolitical changes. As a result of the collapse of the Soviet Union, the three Baltic republics – Lithuania, Latvia and Estonia – gained their independence. Russia's influence in the region became much lower compared to the role played by the Soviet Union. In the first half of the 1990s the Baltic countries and Poland declared a foreign policy course towards joining the EU and NATO and in the beginning of the XXIst century the four post-socialist countries achieved this strategic goal. In Sweden and Finland the 1990s and early twenty-first century was a period of gradual withdrawal from the policy of neutrality and rethinking their role in the Baltic Sea region. The end of the «cold war» has stimulated new processes of development and deepening of regional cooperation, particularly between the eastern and western parts of the Baltic Sea region. The paper considers the modern geopolitical position of the Baltic Sea region in historical retrospective. The author uses the method of geopolitical analysis, which allows, firstly, finding out some regularities in the historical development of international relations in the Baltic Sea region and in the policies of regional states and, secondly, determining the influence of geographic factors on international political processes in the defined region. The geographical proximity, the importance of the Baltic Sea as a transport route for the most of the countries of the region is a factor of interdependence. In terms of the changed geopolitical configuration of the region, many states today are understanding and modeling their new geopolitical role.*

Key words: *Baltic Sea region, Scandinavia, geopolitical position, the concept of regional development, transport route, conflict, cooperation.*

Referances

1. Archer C. Nordic Swans and Baltic Cygnets / C. Archer // Cooperation and Conflict. – March 1999. – Vol. 34, No. 1. – P. 47-71.

2. Wahlbäck K. Baltikums säkerhet när EU och NATO utvidgas: En Debatserie från Försvarsdepartementet / K. Wahlbäck. – Stockholm: Försvarsdepartementet, 1997. – 29 s.
3. Voronov K. V. Rossiya v severoatlanticheskom regione: tsena sblizheniya / K. V. Voronov // Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnyie otnosheniya. – 1997. – № 7. – S. 28-39.
4. Voronov K. V. Strany Severnoi Yevropy i novaia transformatsiya sistemy yevropeiskoi bezopasnosti v post-bipoliarnyi period / K. V. Voronov // Severnaia Yevropa. Problemy istorii. / RAN; Institut vseobshchei istorii / O. V. Chernysheva (otv. red.). – Vyp. 3. – M. : Nauka, 1999. – S. 265-284.
5. Dörfer I. The Nordic Nations in the New Western Security Regime / I. Dörfer. – Washington: The Woodrow Wilson Center Press, 1997. – 103 p.
6. Berg E. Writing Post-Soviet Estonia onto the World Map / E. Berg. COPRI Working Paper 32/2000. – Copenhagen: COPRI, 2000. – 25 p. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.copri.dk/publications>.
7. Miljan T. East vs. West: Political and Military Strategy and the Baltic Littoral / T. Miljan // Journal of Baltic Studies. – Vol. XII, No. 3, 1981. – P. 209-213.
8. Paleckis J. V. Aspects of Foreign Policy Orientation in the Baltic Sea States: Experience of Lithuania / J. V. Paleckis // The Baltic States at Historical Crossroads: Political, Economic and Legal Problems in the Context of International Cooperation on the Doorstep of the 21st Century. A Collection of Scholarly Articles / ed. by Jundis T. – Riga: Academy of Sciences of Latvia, 1998. – P. 107-127.
9. Puheloinen A. Russia's Geopolitical Interests in the Baltic Area / A. Puheloinen // Finnish Defense Studies (12). – Helsinki: National Defense College, 1999. – 156 p.
10. Wæver O. The Baltic Sea: A region after post-modernity / O. Wæver // Neo-nationalism or regionality? The restructuring of political space around the Baltic rim / ed. by Joenniemi P. – Stockholm: NordREFO, 1997. – P. 293-342.
11. Joenniemi P. Regionalization in the Baltic Sea Area: Actors and Policies / P. Joenniemi // Co-operation in the Baltic Sea Region / edited by Joenniemi P. – Washington: Taylor & Francis, 1993. – P. 161-178.
12. Neumann I. A Region-Building Approach to Northern Europe / I. Neumann // Review of International Studies. – 1994, Vol. 20. – P. 53-74.
13. Bieloborodova I. N. «Severnoe izmerenie» v Yevrope: poiski geotsivilizatsionnykh koordinat / I. N. Bieloborodova // Polis. – 2000. – № 4. – S. 163-166.
14. Knudsen O. Analyzing Small-State Security: The Role of External Factors / O. Knudsen // Small States and the Security Challenge in the New Europe / ed. by Bauwens W., Clesse A., Knudsen O. // Brassey's Atlantic Commentaries, no.8. – London : Brassey's, 1996. – P. 3-20.
15. The North Atlantic Treaty, Washington D.C., 4 April 1949 // NATO Handbook. – Brussels: NATO Office of Information and Press, 2001. – P. 527-530.
16. Lauristin M., Vihalemm P. Recent Historical Developments in Estonia: Three Stages of Transition (1987-1997) / M. Lauristin, P. Vihalemm // Return to the Western World: Cultural and Political Perspectives on the Estonian Post-Communist Transition / ed. by M. Lauristin, P. Vihalemm et al. – Tartu: Tartu University Press, 1997: tsytovano po Berg E. Vkazana pratsia.
17. Rebas H. Barriers to Baltic Cooperation – Opportunities for Surmounting Them / H. Rebas // The Baltic States at Historical Crossroads: Political, Economic and Legal Problems in the Context of International Cooperation on the Doorstep of the 21st Century. A Collection of Scholarly Articles. / Ed. by Jundis T. – Riga: Academy of Sciences of Latvia, 1998. – P. 319-335.
18. Budkevich S. Pol'sha: voenno-geograficheskii i voenno-statisticheskii ocherk s prilozheniem karty / S. Budkevich. – M.: Vysshiiy Voiennyi Redaktsionnyi Sovet, 1924. – 224 s.
19. Politicheskaiia i voiennaia geografia: Uchebnoie posobiye. – M.: Voiennizdat, 1980. – 480 s.
20. Alhimenko A. P. Voienno-morskaia geografiya / A. P. Alhimenko / Otv. red. O. A. Mrykin. – Leningrad: Voienno-morskaia akademiya im. Grechko A. A., 1979. – 323 s.
21. Albert M. From Territorial to Functional Space: Germany and the Baltic Sea Area / M. Albert / COPRI Working Paper 39/2001. – Copenhagen: COPRI, 2000. – 19 p. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.copri.dk/publications>.
22. The Baltic States at Historical Crossroads: Political, Economic and Legal Problems in the Context of International Cooperation on the Doorstep of the 21st Century. A Collection of Scholarly Articles / ed. by Jundis T. – Riga: Academy of Sciences of Latvia, 1998. – 787 p.

ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ РЕГИОНА БАЛТИЙСКОГО МОРЯ

Божко С. А.

Кандидат политических наук, научный сотрудник научно-исследовательской части Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. После завершения «холодной войны» регион Балтики претерпел значительные геополитические изменения. Вследствие распада Советского Союза три прибалтийские республики – Литва, Латвия и Эстония – получили свою независимость. Влияние России в регионе стало значительно меньшим по сравнению с ролью, которую играл СССР. В первой половине 1990-х годов прибалтийские страны и Польша объявили внешнеполитический курс на присоединение к ЕС и НАТО, и в начале XXI века четыре бывшие социалистические страны достигли этой стратегической цели. Для Швеции и Финляндии 1990-е годы и начало XXI века стали периодом постепенного отхода от политики нейтралитета и пересмотра своей роли в регионе Балтийского моря. Завершение «холодной войны» стимулировало новые процессы развития и углубления регионального сотрудничества, особенно между восточной и западной частями региона Балтийского моря. В статье рассмотрено современное геополитическое положение региона Балтийского моря в исторической ретроспективе. Использован метод геополитического анализа, который позволил, во-первых, выявить некоторые закономерности в историческом развитии международных отношений в регионе Балтийского моря и в политике региональных государств, а, во-вторых, установить влияние географических факторов на международно-политические процессы в рассматриваемом регионе.

Географическое соседство, важность Балтийского моря как транспортного пути для большинства стран региона выступают факторами взаимозависимости. В условиях изменившейся геополитической конфигурации региона многие государства сегодня находятся в стадии осмысления и моделирования своей новой геополитической роли.

Ключевые слова: регион Балтийского моря, Скандинавия, геополитическое положение, концепция регионального строительства, транспортный путь, конфликт, сотрудничество.